

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦЯ

УДК 37.047(477)

Ярослав Камінецький, кандидат економічних наук, член-кореспондент АПН України,
член Національної Спілки письменників України,
директор Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти
АПН України

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦЯ

У статті досліджуються сучасні проблеми і перспективи управління розвитком професійної освіти і навчання. Позитивний процес регіоналізації професійної освіти, перехід її на децентралізовану систему управління в усій державі повинен здійснюватися поступово, враховуючи стан розвитку ринкових відносин та професійної освіти в конкретних регіонах.

Ключові слова: професійна освіта, регіоналізація, децентралізація, дефіцит, робоча професія.

В статье исследуются современные проблемы и перспективы управления развитием профессионального образования и учебы. Позитивный процесс регионализации профессионального образования, переход ее на децентрализованную систему управления во всем государстве должен осуществляться постепенно, учитывая состояние развития рыночных отношений и профессионального образования в конкретных регионах.

Ключевые слова: профессиональное образование, регионализация, децентрализация, дефицит, рабочая профессия.

Modern problems and prospects of management development of trade education and studies are probed in the article. Positive process of , regionalization of trade education, passing of it to decentralizing control the system in all of the state must be carried out gradually, taking into account development of market relations and trade education status in concrete regions.

Key words: trade education, regionalization, decentralization, deficit, working profession.

Постановка проблеми. Вивчення практики управлінської діяльності в системі професійної освіти і навчання (професійно-технічної освіти), результати широкомасштабного експерименту щодо децентралізації управління цією галуззю освіти та посилення її регіоналізації, матеріали завершеного п'ятирічного експерименту всеукраїнського рівня на базі Вищого професійного училища № 20 м. Львова дають можливість установити, що якісних змін потребують взаємодія центральних і регіональних органів влади щодо розв'язання назрілих проблем функціонування системи професійної підготовки кваліфікованих робітників, реформування і модернізації управління цією складовою освіти, посилення автономності професійних навчальних закладів, їхньої економічної самостійності, залучення інвестицій у розвиток цих закладів, введення стимулів для суб'єктів господарювання – замовників підготовки робітничих кадрів до співпраці з педагогічними колективами закладів професійної освіти.

Стримуючими факторами розвитку професійної освіти і навчання є недосконалість законодавчих та нормативно-правових актів, що регулюють діяльність цієї галузі, відсутність

наукового прогнозу становлення ринку праці в Україні, перекося у формуванні трудових ресурсів, застаріла матеріально-технічна база для професійного навчання, незадовільне методичне забезпечення навчально-виховного процесу.

Руйнація органів управління професійною освітою в областях призвела до недостатнього контролю суб'єктів професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації працюючих робітників і незайнятого населення.

Низьким є інформаційно-аналітичний потенціал як у центрі, так і в регіонах, наявний консерватизм в управлінській діяльності, який часто базується на застарілих, малоефективних формах, методах і засобах, професійній невідповідності керівників різних рівнів управління до розв'язання стратегічних і тактичних питань розвитку системи професійної освіти і навчання. Продовжує мати місце ігнорування нових моделей державно-громадського управління підготовкою кваліфікованих робітників, підвищення ролі та відповідальності соціальних партнерів за реалізацією кадрової політики в регіонах, упровадження нових механізмів взаємодії місцевих громад із колективами професійних навчальних закладів.

Унаслідок недооцінки людського фактора на

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦІВ

виробництві, ролі трудових ресурсів у становленні конкурентної економіки, не усвідомлення важливості підготовки і перепідготовки виробничого персоналу, вкладення коштів у його всебічний розвиток, підвищення професійної майстерності, потреби навчання впродовж усього життя, знижується потенціал кваліфікованих робітників у порівнянні з розвинутими країнами світу, спостерігається падіння престижу робітничих професій, непоінформованість населення про попит на робітничі професії.

Неувага центральних і місцевих органів виконавчої влади та суб'єктів господарювання до цих проблем призвела до незадовільної якості підготовки і перепідготовки робітничих кадрів як у професійних навчальних закладах, так і безпосередньо на виробництві, що пов'язано із застарілою матеріально-технічною базою для професійного навчання, слабким методичним забезпеченням навчально-виховного процесу. Ця діяльність є неефективною, вона не спроможна задовольнити потреби ринку праці. В Україні середньостатистичний робітник проходить підвищення кваліфікації раз у 15 років, тоді як у розвинених державах – раз у 3 – 5 років.

Важливим завданням сучасної системи професійної освіти і навчання є підвищення якості підготовки кваліфікованих робітників. Роботодавці хочуть одразу мати виробничий персонал високої кваліфікації, тобто високих 5 – 6 розрядів та ще й із досвідом роботи. Але ці вимоги ніяк не підкріплюються їхніми діями: вони, як правило, нічого не роблять для зміцнення навчально-виробничої та матеріально-технічної бази як у професійних навчальних закладах, так і безпосередньо в підготовку робітничих кадрів на виробництві, неохоче беруть на практику учнів професійних навчальних закладів, а якщо й беруть, то виконану роботу під час практики не оплачують, що є порушенням існуючих в державі законів [2, 4].

У час, коли в Україні спостерігається величезний дефіцит робітничих кадрів, допускаються такі необдумані дії, як курс на ліквідацію ряду малокомплектних професійних навчальних закладів, не розуміючи, що ці навчальні заклади не заповнені із-за вкрай низького прохідного балу для вступу у вищі навчальні заклади при незалежному тестуванні (124 бали – це за п'ятибальною системою оцінювання – “трійка з мінусом”). У результаті лише в 2009 році було закрито майже півсотні професійних навчальних закладів, утрачено будівлі: навчальні корпуси, навчально-виробничі майстерні, громадсько-побутові блоки,

гуртожитки та інші приміщення. І це за умов, що за роки нашої державності не збудовано жодного професійного училища.

Потребують обміркованих підходів процеси переходу на децентралізовану систему управління цією важливою складовою освіти, її регіоналізації.

Але невваженим кроком Уряду України є розпорядження щодо передачі майже всіх професійних навчальних закладів на фінансування з регіональних (обласних) бюджетів, адже експеримент з регіоналізації професійної освіти, який проводиться на трьох промислових територіях: м. Києві, Львівській та Харківській областях, незавершений, неапробований в інших областях, у яких є свої особливості розвитку економіки (переважання аграрного сектора, наявність дотаційних, гірських районів, мала кількість професійних навчальних закладів, що не можуть забезпечити ці регіони робітничими кадрами та ін.). Це тим більш загрозливо через не розроблення розподілу функцій між центральними та регіональними органами управління профтехосвітою, не розв'язання питань зміцнення їх кадрового потенціалу, законодавчого закріплення за ними відповідного статусу і повноважень.

Досвід Росії показує, що професійні навчальні заклади, які фінансуються з державного бюджету, втрималися “на плаву”, а ті, що фінансуються з обласних бюджетів – розвиваються значно гірше, а чимало тих навчальних закладів професійної освіти, які фінансувалися з міських і районних бюджетів, зліквідувалися [2, 4].

Нерозв'язані в державі й наболілі проблеми трудового навчання і виховання школярів, переходу середніх загальноосвітніх шкіл до профільного навчання, створення в навчально-виховних закладах усіх рівнів державної служби професійної орієнтації, мотивації учнів до здобуття тих чи інших професій і спеціальностей (лише 20 відсотків школярів мотивовані на конкретну розумову чи фізичну працю), проведення кваліфікованої діагностики рівня здібностей, придатності до здобуття певних професій, відбору учнів за рівнем знань, наполегливості в навчанні та психомоторних якостей для здобуття відповідного фаху.

Унаслідок цього маємо дуже низьку якість підготовки спеціалістів у вищих і кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах, які на сьогодні неспроможні забезпечити високу продуктивність праці та якість товарів на ринку.

Дослідження показують, що в Україні молодь в основному орієнтується на здобуття

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦЯ

престижних, високооплачуваних професій. Як правило, вона обирає не ті професії, до яких має відповідні природні дані та здібності. Дуже часто молоді люди не здатні оволодіти обраними професіями на необхідному рівні, відповідно до вимог ринку праці та потреб держави. Більшість випускників середньої школи уникає професій, які потребують великих затрат фізичної сили, вважаючи їх неprestижними. Звідси великий дефіцит робітничих професій в Україні. Зате повсюдно спостерігаємо різке збільшення кількості тих осіб, котрі здобувають вищу освіту, і стрімке падіння рівня і якості їхніх знань та вмінь, бо у вищій навчальній закладі потрапляють практично всі, хто може оплатити навчання. Держава отримує спеціалістів низького рівня і не тих професій, яких гостро потребує. Причиною цього явища стало те, що Міністерством освіти і науки України в минулі роки видано ліцензій на навчання студентів у вищих навчальних закладах більше, ніж сумарно є всіх випускників середніх шкіл, закладів професійної освіти, технікумів і коледжів, що дають повну середню освіту.

У заклади професійної освіти в основному йдуть випускники шкіл, батьки яких неспроможні платити за навчання, або ті, котрі при незалежному оцінюванні отримали менше 124 балів, що відповідає за п'ятибальною системою "двійці з плюсом", тобто це діти нижче середнього рівня розвитку. Проблематично, чи можна з них у потрібній кількості підготувати робітників високої кваліфікації – "професорів" своєї справи. Чи не через такий стан з підготовки кадрів маємо багато аварій, катастроф, нещасних випадків, нанесення шкоди та інших неполадків?

Головною метою професійної освіти стає: задоволення потреб особистості, суспільства і держави в освітніх послугах з підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації різних категорій населення з урахуванням вимог ринку праці; забезпечення рівного доступу до якісної і безоплатної первинної професійної освіти; формування творчої, духовно багатой особистості з урахуванням її потреб, інтересів і здібностей.

Сьогодні великого значення набувають такі якості кваліфікованих робітників, як: професіоналізм, компетентність, творча активність, здатність навчатися впродовж усього життя. Але в умовах роздержавлення підприємств, конкуренції, змін у відносинах робітників, роботодавців і держави, погіршення демографічної ситуації, міграційних процесів загострюється проблема дефіциту робітників як за кількісними, так і за якісними показниками в різних напрямках економічної діяльності, що

потребує нових підходів до формування політики держави у сфері професійної освіти і навчання, суттєвого оновлення її змісту і структури відповідно до вимог ринку праці та тенденцій розвитку вітчизняної економіки [3, 300].

Зростаюча конкуренція продукції на ринку праці, низька мотивація інженерно-педагогічних працівників професійних навчальних закладів, небажання роботодавців укладати кошти в підготовку робітничих кадрів, створення матеріально-технічної бази навчальних закладів не тільки викликає стурбованість, а й вимагає від керівників системи професійної освіти і навчання значних зусиль для збереження цієї галузі освіти, яка безперечно потребує негайного оновлення, приведення у відповідність до потреб суспільства, врахування динамічних змін на виробництві та у сфері послуг.

Функціонування системи професійної освіти і навчання ускладнюється недосконалістю управління нею, яке ще слабо використовує можливості управлінської науки: прогнозування, моніторингове спостереження, врахування принципів самоорганізації, примінення новітніх технологій, застосування методів соціальної й економічної діагностики.

Реформування цієї галузі освіти неможливо здійснювати адміністративними методами. Потрібно об'єднати зусилля Уряду, регіональних і місцевих органів влади, науковців, роботодавців, громадських організацій, органів управління освітою і колективів професійних навчальних закладів. Цього вимагають сучасні складні, зростаючі потреби економіки, що зумовлені розвитком виробництва високих технологій, європейських і світових глобальних зв'язків і конкуренції за високоякісну робочу силу [4, 139].

Керівники сучасних професійних навчальних закладів, як показують наші дослідження, все ж недостатньо володіють новітніми науковими підходами, принципами та закономірностями управління, не завжди розуміють суть управлінської праці, не мають досконалих знань, умінь і навиків управління соціальними системами, до яких відносяться і професійні навчальні заклади.

Більшість керівників професійних навчальних закладів не вміють застосовувати принцип інноваційності як один з пріоритетних принципів, що характеризується такими проявами, як підтримка творчості й самодіяльності та самостійності об'єктів управління, їх ініціативи, не використовують системного підходу в управлінні, методів системного аналізу, не володіють системним способом мислення.

Далеко не всі керівники ознайомлені з

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦЯ

сучасною теорією управління закладами професійної освіти, які постійно змінюються і розвиваються, з позиції синергетичного наукового підходу, що ґрунтується на засадах науки про неврівноважені фазові переходи, що протікають у відкритих системах.

Синергетика руйнує усталені стереотипи й уявлення. Вона є новою методологічною основою глобального, цілісного погляду на світ. Стає очевидно, що складно організованим системам, до яких відносяться і заклади професійної освіти, не можна нав'язувати шляхи розвитку, не можна довіряти тим керівникам, котрі через "тверду руку", адміністративними, авторитарними методами намагаються досягти кращого стану об'єкта управління [5, 15 – 17].

Сучасні проблеми управління професійними навчальними закладами криються в домінуванні централізованого підходу і майже повній нерозвиненості його громадської складової. Потрібно міняти форми і методи добору керівників цих закладів, їхньої підготовки і перепідготовки, проходження стажування, зміни системи оцінювання якості підготовки робітничих кадрів через введення незалежного тестування випускників професійних навчальних закладів, підвищення відповідальності керівників і педагогів за кінцеві результати професійної підготовки.

Пропонуємо створити в областях (регіонах) інформаційно-аналітичні центри, головними завданнями яких мають стати маркетингові дослідження ринку праці та ринку освітніх послуг; визначення поточної та перспективної потреб у кваліфікованих робітниках; вивчення сучасних технологій на виробництві для встановлення вимог роботодавців до рівня підготовки робітничих кадрів; пошук професійними навчальними закладами свого сегмента на ринку праці та освітніх послуг; проведення моніторингу ринку праці з метою запобігання безробіттю, ліквідації дефіциту кваліфікованих робітників на виробництві та у сфері послуг, планування підготовки робітників потрібних професій; організації професійної орієнтації, налагодження зв'язків зі споживачами освітніх послуг, громадськістю та засобами масової інформації, підготовка рекламних та інформаційних матеріалів; забезпечення зв'язку з колишніми випускниками професійних навчальних закладів.

Також пропонуємо об'єднати зусилля наукових та освітянських установ для проведення на базі професійних навчальних закладів своєрідного науково-педагогічного аудиту з метою визначення найоптимальніших шляхів організації навчально-виховного процесу.

Проведений на базі ВПУ № 20 м. Львова п'ятирічний педагогічний експеримент показав: в сучасних соціально-економічних умовах більшість професійних навчальних закладів є багатопрофільними, що ускладнює можливості якісного управління професійною підготовкою кваліфікованих робітників. Упровадження в організаційну структуру училища чотирьох відділень, зокрема відділення профорієнтації та працевлаштування і відділення перепідготовки та підвищення кваліфікації, а також створення технопарку (мінізаводу) і бізнес-інкубатора повністю оправдало себе – значно підвищилась ефективність управлінської діяльності.

Наші дослідження показали, що в незадовільному стані є запровадження моделі державно-громадського управління підготовкою кваліфікованих робітників як у регіонах, так і безпосередньо у професійних навчальних закладах. У цьому криються головні причини неуспішної діяльності щодо модернізації керівництва системою професійної освіти і навчання. Не працює вже багато років Міжгалузева рада з професійно-технічної освіти при Кабінеті Міністрів України, а відповідно й такі ж ради при обласних державних адміністраціях, в більшості областей не діють обласні навчально-методичні ради з професійної освіти та ради директорів закладів професійної освіти при органах управління освітою. Неефективно працюють ради цих закладів, у них не створені опікунські ради, рідко скликаються батьківські збори, запущене учнівське самоврядування, педагогічні ради і методичні об'єднання не мають вирішального впливу на стан організації навчально-виховного процесу, формально проводяться загальні збори колективів працівників та учнів професійних навчальних закладів. Не розповсюджується і не впроваджується в навчальних закладах досвід соціального партнерства, взаємодії громадськості та педколективів щодо створення дорадчих, консультативних рад (комітетів) з метою надання допомоги органам управління системою професійної освіти і навчання. Також керівники професійних навчальних закладів не вивчають і не запроваджують досвіду такого стилю управління освітою, як робота в команді, в якій діє особливий командний дух, готовність підтримати і допомогти іншому, брати на себе відповідальність за свою роботу, а керівникові (лідерові) доручають займатися аналізом стану і перспектив розвитку закладу, можливостей виникнення певних загроз, визначати стратегію розвитку, а над тактичними питаннями працює

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ ОЧИМА НАУКОВЦЯ

команда заступників, помічників, керівників об'єднань, служб, підрозділів [1, 19 – 20].

Висновки. Отже, нагальною потребою є впровадження нових моделей державно-громадського управління підготовкою кваліфікованих робітників з необхідністю підвищення ролі і відповідальності соціальних партнерів за реалізацію кадрової політики в регіоні. Потребують удосконалення механізми взаємодії місцевих громад із професійними навчальними закладами. Адже відсутність концептуальних програм розвитку регіонів, регіональних програм підготовки кваліфікованих робітників, науково обґрунтованих прогнозів розвитку ринку праці, жорстка централізація управління стримують розвиток системи професійної освіти і навчання. На нашу думку, за в цілому позитивному процесі регіоналізації професійної освіти, перехід її на децентралізовану систему управління в усій державі повинен здійснюватися поступово, враховуючи стан розвитку ринкових відносин та професійної освіти в конкретних регіонах.

Важливо, щоб дві головні структури управління – державна (центральна) і регіональна – розвивалися в діалектичній єдності, в органічній взаємодії та постійно коригували близькі та віддалені цілі, які мають стати основою для впровадження інноваційних управлінських технологій.

Пошуки оптимальних моделей управління системою професійної освіти і навчання, запровадження нових управлінських механізмів її успішного функціонування вимагають від керівників глибокого знання сучасних проблем, пріоритетів і тенденцій розвитку цієї галузі освіти, її труднощів і недоліків, нерозв'язаних проблем, а також і подолання явного нерозуміння і незнання високопосадовцями цього сектора освіти, який живе і діє за законами педагогіки й економіки, і без якого не може ефективно функціонувати ні виробництво, ні сфера послуг, бути забезпеченою економічна і політична незалежність держави.

Назріла необхідність вироблення науково обґрунтованої державної політики розвитку професійної освіти і навчання, з урахуванням змін в економіці та суспільному житті країни, відмови від фінансування цієї галузі освіти за залишковим принципом. Ці проблеми також є стримуючим фактором щодо задоволення потреб держави, суспільства й особистості в освітніх послугах у сфері професійної освіти, забезпечення громадянам рівного доступу до якісного професійного навчання впродовж життя, що сприятиме економічному зростанню держави та її безпеки.

1. Гитте Гертер. *Работа в команде: Практические рекомендации для успеха в группе* / Гитте Гертер, Кристина Оттл / Пер. с нем. – Х.: Изд-во Гуманитарный центр, 2006. – 192 с.

2. ГРОНУ звітує, рекомендує, вимагає // *Освіта України*. – 2010. – № 18 – 19. – С. 4.

3. Десятов Т.М. *Децентралізація управління в забезпеченні національної економіки кваліфікованими робітничими кадрами* / Т.М. Десятов // *Професійна освіта: ціннісні орієнтири сучасності [Текст]: збірник наукових праць* [за заг. ред. І.А. Зязюна; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України]. – К.; Харків: НТУ “ХПУ”, 2009. – 472 с.

4. Пуховська Л. *Моделі базової професійної підготовки в країнах Західної Європи* / Л. Пуховська // *Дидактика професійної школи: збірник наукових праць*, 2005. – Вип.2. – С. 139 – 144.

5. *Сучасні підходи до управління професійно-технічними навчальними закладами: навчально-методичний посібник* / Кол. автор.: Даниленко Л.І., Сергеева Л.М. та ін. / За заг. ред. В.В. Олійника. – К.: ТОВ “Еміс Плюс”, 2007. – 104 с.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2010

“Героїзмом можна назвати тільки таке діло, де мука і терпіння одиниці здобуває або окуплює добро цілого народу”.

Іван Франко
видатний український письменник,
громадський і політичний діяч

